

Sadržaj

Predgovor drugom izdanju	11
Uvod	15

Prvi deo

DRUŠTVO, SISTEMI IDENTIFIKACIJE I MREŽE SOLIDARNOSTI NA PRELAZU IZ XIX U XX VEK

1. Brojnost i nestalnost mehanizama identifikacije	27
Etnolingvistički identitet	28
Porodični, rodovski i klanovski identiteti	30
Seoska solidarnost i regionalni identiteti	32
Socioprofesionalna identifikacija	36
2. Verski identitet	43
Jedan ili više muslimanskih identiteta?	45
Hrišćanske, pravoslavne i katoličke zajednice, i druge manje verske grupe	49
3. Različite regionalne konfiguracije	55
Skadarski sandžak u režimu „izuzetka“	58
Kosovski vilajet: pravo glavara	66
Debarski sandžak: prenaplašena posebnost	78
Srednja Albanija i njen „begovat“	83
Janjinski vilajet na granici sa Grčkom	89
„Makedonski sandžaci“ Korče, Bitolja i Servije	101
Dijaspora	110

Drugi deo

RAZVOJ ALBANSKE NACIONALNE SVESTI OD KRIMSKOG RATA
DO GRČKO-TURSKOG RATA
(1856–1896)

4. Preteče	129
Začeci zapadne albanologije i njen uticaj	131
Italo-Albanci u potrazi za svojim poreklom.....	139
Protestanti u službi zagovaranja narodnog jezika.....	147
Albanci i oslobađanje nacija jugoistočne Evrope	149
Začetak albanističke mreže?.....	153
5. 1856–1876: Pojava albanističke mreže	157
Albanska nacionalna ideja u središtu helenističkog pokreta.....	159
Arbereši između ujedinjenja Italije i oslobođenja Balkana	165
Opismenjavanje jezika kroz napore Biblijskog društva i Konstantina Kristoforidija	170
Reforme u Carstvu i njihov uticaj na albanstvo.....	173
Teškoće u izboru pisma za albanski jezik u Carstvu.....	178
Umrežavanje albanista	186
6. 1876–1896: Od albanističke mreže ka čitalačkim mrežama	195
Istočna kriza i politizacija albanizma	198
Abdul Hamidova politika „prema Albancima“ i stvaranje spoljne slike o njima	208
Šemsedin Sami Frašeri ili pojava muslimanskog albanizma?.....	218
Albanizam i katolička posebnost.....	228
Albanizam, helenizam i rumuno-arumunizam	232
Rumuno-arumunizam i dve struje albanizma u Rumuniji	238
Dijaspora poreklom iz oblasti Korče, protestanti i prve albanske škole	246
Od albanističke mreže do čitalačkih klubova	253
Ka izgradnji dominantnog diskursa	258

Treći deo

ALBANIZAM U DOBA PREVIRANJA I KRIZE CARSTVA

7. Promene u osmanskome društvu u vreme vladavine sultana Abdul Hamida i proces izgradnje nacionalnih identiteta	273
Država koja je sve prisutnija u društvu, ali nejednako po regionima . .	275
Promene društvenih odnosa: lokalne elite i nove „srednje klase“	287
O novim mrežama u unutrašnjosti: konzulske mreže	292
Uspon opozicije Abdul Hamidovom autoritarizmu	302
Iseljništvo i njegov uticaj na društvo	314
8. Štampano štivo: sličnosti i razlike između albanista i njihovih doživljaja nacije	327
Saradnje i razilaženja u poderanoj mreži albanskog nacionalizma	329
Knjige i dnevne novine: alat za stvaranje nacije	344
Konstrukcija identiteta evropskih muslimana neturskog porekla.	356
Bektašizam: neturski, evropski i „nefanatični“ islam.	375
Grčko ili albansko pravoslavlje?	390
Albanizam „agilne protestantske manjine“	408
Između katoličanstva, regionalizma i rađanja antislavizma	413

Četvrti deo

ALBANIZAM NA TERENU: OD ČITALAČKIH MREŽA
DO PARTIZANSKIH MREŽA

9. Albanizam u ilegali.	427
Konfesionalizacija i mreže solidarnosti	428
Razuđene, izolovane i krhke čitalačke mreže	434
Komiteti i oružane grupe: početak partizanske mobilizacije	444
Albanizam kao politički i društveni resurs	452
Instrumentalizacija liga i buna.	470
10. 1908–1912: mnoštvo albanskih identiteta	481
Albanistička mreža protiv mladoturske mreže	483

Promocija albanizma povezanog sa islamom i osmanizmom.....	500
„Albanska stranka“ protiv „grčke stranke“	516
Lokalna vlast i albanistička mobilizacija	520
Osmanska politička pozornica i albanistička mobilizacija	540
Prvi balkanski rat i sudbina Albanije	550
Zaključak.....	552
Epilog.....	561
Glosarijum	565
Bibliografija	567
Registar.....	591
Ilustracije	613

Predgovor drugom izdanju

Objavljena pre nešto više od deset godina zahvaljujući poverenju koje su joj poklonili Kartala i Žan-Fransoa Bajar (Jean-François Bayart), koji ju je uvrstio u svoju ediciju „Međunarodna istraživanja“, ova knjiga, čiji je tekst ovde štampan neizmenjen, prošla je mnogo toga od svog objavljivanja. Zahvaljujući posvećenosti kolega i prijatelja, te zanimanju izdavačkih kuća, knjiga je prevedena na četiri jezika, zbog čega je uspela da se bolje probije na prostoru jugoistočne Evrope i Turske. Albanska verzija (*Në fillimet e nacionalizmit shqiptar*), koju je preveo Artan Puto a već 2009. objavio Fatos Lubonja u izdanju *Përpyjekja*, doživela je drugo izdanje 2012. godine. Grčki prevod Andreasa Siderisa, koji je prikazao Leonidas Embirikos (Embiricos), obavljen je 2009. u izdanju *Isnafi de Ioaninina*, koje uređuje Panos Vadalukas (Vadaloukas). Zahvaljujući zanimanju koje je pokazao Bulent Bilmez (Bülent Bilmez) i prevodilačkom radu Alija Berktea (Berktay), turški prevod objavljen je 2013. pod naslovom *Arnavut Milliyetçiliğın Kökenleri* u izdanju Univerziteta Bilgi, koje je uredio Fahri Aral. Nedavno je Fond za otvoreno društvo u Makedoniji omogućio objavljivanje makedonskog prevoda (*Kon potekloto na albanskiot nacionalizam*) koji su 2015. realizovali Darko Stojanov i Petar Todorov.

Objavljivanje francuskog izdanja, kao i izdanja na drugim jezicima, podstaklo je reakcije. Više kritičkih prikaza pojavilo se u naučnim časopisima. Među njima, pomenuću onaj Ise Blimija (Blumi) objavljen u *American Historical Review* (april 2008, str. 610–612), zatim Sije Anagnostopulua (Anagnostopoulou) u *Critiques internationales* (4/41, 2008, str. 171–175), Eve Franc (Frantz) u *Südost Forschungen* (67, 2008, str. 485–487), Memlija Krasnićija (Krasniqi) u *Studime Historike* (3-4, 2011, str. 249–256), Stojska Laskua (Stoica Lascu), u *Analele Universității Ovidius din Constanța – Seria Istorie* (9, 2012, str. 271–273), ili Morusa Rejnkovskog (Maurus Reinkowski) u *Turcica* (45, 2014, str. 416–419), Falme Fsazi (Falma Fshazi) i Tanila Bora (Tanıl Bora) u *Toplumsal Tarih Dergisi* (decembar 2013, 240) i Bulenta Akie (Bülent Akyay) u *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* (3/1, 2014, str. 169–172).

Pored toga, objavljivanje ove knjige doprinelo je i raspravama, naročito onim vođenim na albanofonim prostorima gde je dominantan nacionalni narativ po mnogo čemu drugačiji od pristupa koji je ova knjiga usvojila; smeštajući razvoj albanskog nacionalizma u kontekst Osmanskog carstva, preispitujući njegovu periodizaciju i povezujući nacionalni identitet u nastajanju s religioznim i regionalnim identitetima, ili ukrštajući analize koje su se bavile nacionalnim, imperijalnim, međunarodnim ili čak lokalnim, odnosno regionalnim nivoima. Reakcije koje je knjiga podstakla ponekad joj pripisuju značenja koja su vrlo udaljena od mojih tumačenja. Ali takav je život svakog teksta... Ovde ću naglasiti, međutim, da ponekad nisu išla dalje od podnaslova „Rađanje većinski muslimanske nacije u Evropi“ shvaćenog kao kačenje muslimanske etikete albanskoj naciji. A zapravo se radilo o tome da se ukaže na to da je jedno od središnjih pitanja (nikako i jedino) koje je obeležilo stvaranje albanskog nacionalnog identiteta tokom proučavanog perioda, dakle krajem devetnaestog veka, bilo iznalaženje opravdanja pred velikim silama za stvaranje albanske nacije, čije je većinsko stanovništvo pripadalo islamskoj veroispovesti (što je, uostalom, oblikovalo razvoj albanskog nacionalizma u njegovoj čisto osmanskoj i balkanskoj dinamici). To očigledno ne znači da bi u kasnijim periodima, a pogotovo nakon kraha komunističkog režima 1991/1992, vezivanje albanskog nacionalnog identiteta za onaj verski trebalo posmatrati na isti način. Ta reakcija, međutim, ukazuje na to da nekim autorima „islamska“ etiketa još uvek predstavlja problem. Da se to može menjati, možda bih već danas uklonila ovaj podnaslov ne bih li izbegla brkanje epiteta „muslimanske“ i „većinski muslimanske“ nacije, dakle one sa muslimanskom većinom.

Da se to može menjati, možda bih u naslov ili podnaslov unela termin „osmanski“ ili „Osmansko carstvo“, ne bih li tako razjasnila da ovo nije studija o Albaniji, već o društvu Osmanskog carstva, o razvoju (ili izostanku razvoja) kolektivnog identiteta povezanog s idejom o postojanju albanske nacije. Ideja koja se razvijala pre svega na osmanskim teritorijama na kojima je postavljeno pitanje uspostavljanja albanskog suvereniteta, ali i u ostatku Carstva, naročito u Solunu i Istanbulu, ili pak među manje-više trajnom dijasporom koju su obrazovali iseljenici iz Osmanskog carstva na jugu Italije, u Grčkoj, Rumuniji, Bugarskoj, Egiptu i u Sjedinjenim Državama.

U tom smislu, valjalo bi ukazati na to da su nakon objavljivanja ove knjige 2005. godine neke od središnjih tema mojih analiza – pogotovo nacionalizam (albanski i ini), lokalni i regionalni aspekti, te političko nasilje i mobilizacija – bile predmet novih studija stručnjaka različitih specijalnosti (uključujući i mene), koje bi mogle obogatiti, iznijansirati, potvrditi, pobiti ili osporiti moja tumačenja.

Bez namere da ih sve obuhvatim, ovde ću istaći rad Džordža Gariha (George Gawrych) o albanskom nacionalizmu što sam ga pomenula kao tezu koju sam

pomalo albanizovala ublažavajući njen izražen osmanski naglasak.¹ Artan Puto se u svojoj tezi odbranjenom na Evropskom univerzitetskom institutu u Firenci bavio idejom nacije na način na koji je ona bila razvijana među najjeminentnijim figurama osmanskog albanstva.² Studija Ise Blimija zanimljiva je utoliko što je ovaj autor, koji je uporedo radio i na Jemenu, usvojio pristup koji snažno insistira ne samo na osmanskoj dimenziji, na šta upućuje već njegov naslov, već i na lokalnim dimenzijama strategija stanovništva u unutrašnjosti.³ Isto to sam pokušala da produbim u svojoj studiji o frakcionarstvu.⁴

Osim toga, kada se radi o političkoj mobilizaciji u širem smislu, u saradnji sa Bulmentom Bilmezom vratila sam se profilu „albanskih“ deputata u prvom osmanskome parlamentu,⁵ u trenutku kada se veći broj studija detaljnije posvetio periodu režima druge ustavnosti (1908–1912).⁶ Ali i više od toga, trebalo bi uzeti u obzir brojna istraživanja skorijeg datuma o nasilju na osmanskom i postosmanskom prostoru. Kao primer, navešću studiju Ipek Josmaolu (İpek Yosmaoğlu) o

¹ *The Crescent and the Eagle. Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1874–1913*, London, Tauris, 2006.

² *The Idea of Nation During the Albanian National Movement (1878–1912)*, Firenca, European University Institute, 2010.

³ *Reinstating the Ottomans: Alternative Balkan Modernities, 1800–1912*, Njujork, Palgrave, 2011.

⁴ „Local Factionalism and Political Mobilization in the Albanian Province in the Late Ottoman Empire“, u Eleni Gara, M. Erdem Kabadayı i Christoph K. Neumann (ured.), *Popular Protest and Political Participation in the Ottoman Empire: Studies in Honor of Suraiya Faroqhi*, Istanbul, Bilgi University Press, 2011, str. 197–208.

⁵ Nathalie Clayer i Bülent Bilmez, „A Prosopographic Study on some ‘Albanian’ Deputies to the First Ottoman Parliament“, u Christoph Herzog i Malek Sharif (ured.), *The First Ottoman Experiment in Democracy*, Würzburg, Ergon Verlag (Istanbul Texte und Studien, Band 18), 2010, str. 151–185.

⁶ Belgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar. II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluk ve Arnavutluk sorunu* [Unionisti i Albanci. Albanski nacionalizam i albansko pitanje u vreme režima druge ustavnosti], Istanbul, Büke Kitapları, 2004; Banu İşlet Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti* [Albanska opozicija u vreme režima druge ustavnosti], Istanbul, YKY, 2007; Nathalie Clayer, „The Young Turks and the Albanians or Young Turkism and Albanianism?“, u Nathalie Clayer i Erdal Kaynar (ured.), *Penser, agir et vivre dans l’Empire ottoman et en Turquie*, Luven, Peeters, 2013, str. 67–82; Nathalie Clayer, „Le temps de la liberté, le temps de la lutte pour le pouvoir: la révolution jeune turque dans les provinces albanaises“, u François Georgeon (ured.), „L’ivresse de la liberté“. La révolution de 1908 dans l’Empire ottoman, Luven, Peeters, 2012, str. 257–295.

Makedoniji,⁷ kao i moju studiju posvećenu fenomenu konfesionalizacije,⁸ ali pre svega trostruki dosije *Demographic engineering* koji su objavili Nikos Sigalas i Aleksander Tumarkin (Alexandre Toumarkine) u *European Journal of Turkish Studies*.⁹ Konačno, promišljanja o Carstvu, pojavi nacionalnih država poput one Karen Barki (Barkey),¹⁰ ili o Carstvu i njegovim provincijama, kao što je ona Marka Emesa (Marc Aymes),¹¹ morale bi da dovedu do novih pristupa.

Natali Klejer,
Pariz, jun 2018.

⁷ İpek Yosmaoğlu, *Blood Ties. Religion, Violence, and the Politics of Nationhood in Ottoman Macedonia, 1878–1908*, Ithaca-Londres, Cornell University Press, 2014.

⁸ Nathalie Clayer, „The Dimension of Confessionalisation in the Ottoman Balkans at the Time of Nationalisms“, u Hannes Grandits, Nathalie Clayer i Robert Pichler (ured.), *Conflicting loyalties. The Great Powers, the Ottoman Empire, and Nation-Building*, London, Tauris, 2011, str. 89–109.

⁹ URL: ejts.revues.org. Part I, 7/2008; part II, 12/2011; part III, 16/2013.

¹⁰ Karen Barkey, *Empire of Difference. The Ottomans in Comparative Perspective*, Kembridž, Cambridge University Press, 2008. Vidi takođe Tassos Anastasiadis i Nathalie Clayer (ured.), *Society, Politics and State Formation in Southeastern Europe during the 19th Century*, Atina, Alpha Bank – Historical Archives, 2011; H. Grandits, N. Clayer i R. Pichler (ured.), *Conflicting Loyalties in the Balkans. The Great Powers, the Ottoman Empire, and Nation-Building*, London, Tauris, 2011.

¹¹ Marc Aymes, *A Provincial History of the Ottoman Empire: Cyprus and the Eastern Mediterranean in the Nineteenth Century*, Okson, Routledge, 2013.